

sliko kakor o slovstvu v dobi Čbelice in Novic, ki pove tudi literarnemu zgodovinarju mnogo novega, je podal o likovni umetnosti. Poglavlje o slovenskem šolstvu ni bilo še nikjer tako temeljito obdelano, tako da obeta knjigo o celotni kulturni zgodovini 19. stoletja. Škoda, da ji je družba odmerila letos tako ozek obseg.

A Bolhar: **Mati**. Mohorjeva knjižnica 57. 126 strani. To je knjiga o slovenski materi, kakor so jo videli pesniki in pisatelji novejšje dobe. Od Prešerna takoj prehaja na Medveda, Finžgarja, Cankarja, Župančiča in najmlajše. Najlepše je pač napisal o materi Ivan Cankar, najgloblje Ivan Pregelj, najkrepkeje Vl. Levstik, še hladno strogi epik Finžgar se ogreje z nenavadno toploto, ko piše o materi. — Kot ljudska knjiga ima svojo spodbudno vrednost.

I van Pregelj: **Umreti nočejo**. Slovenskih Večernic 85. zvezek. Družba sv. Mohorja 1950, 160 strani. — Pregelj je eden prvih, ki je iz skeptičnega gesla *tout comprendre c'est tout pardonner*, kot je bilo doseglo pred vojno svoj višek, krenil v nove smeri absolutnega duha, kjer vlada vera v pravico, v Boga in najvišje vrednote.

V »Božjih mejnikih« je še ohranil običajno oblikovanje predmeta, ko je načel aktualno obmejno vprašanje oropanelega naroda, ki mu je »svetovna pravica« ugrabila tretjino ozemlja in prebivalstva. Le črno senco skvarjenosti nam kaže, ki bujno uspeva v novem ozračju. »Umreti nočejo« se že ne meni za običajno naziranje o povesti, dejstva tekoče vsakdanjosti, ki bi jih moral pisati zgodovinar ali politik, je tukaj razgrnil slovenski pisatelj v umetniški besedi in obliki, da jim da poudarek, kot je nedostopen zgodovinarju ali časninarju. Bezručeva narodno politična pesem ni ugajala estetikom, ki so hoteli neinteresirano umetnost, a za čiste estete je tudi ni pisal, pisal jo je iz čuvstva umirajočega naroda. Tudi Pregelj se ne meni za *l'art pour l'art* in za estetsko vzgojo človeštva v prvi vrsti, višje so mu narodne vrednote v okviru človeštva, ker jih njegova doba potrebuje, da se zave sebe in svoje lasti. Če so Hugo, Tolstoj, Dostojevskij v prvi vrsti gledali na miselno in čuvstveno vsebino, ki naj preobrazi človeštvo, in je ves ekspresionizem le vrhunec teh prizadevanj, zakaj ne bi beseda slovenskega pisatelja stopila v borbo za osvoboditev pravice — sneguljčice iz ukletega grada svetne požrešnosti in samogoltnosti. Pregelj ne kaže onemoglosti v milijeju, ampak voljo do življenja in moralne pravice naroda, ki so nad fizično močjo tako, kot je duh višji od telesa. Schiller se v Razbojnikih navdušuje za ideale abstraktne svobode, Kleistov Kohlhaas in Cankarjev Jernej hočeta pravico, prvi pravico zasebne lasti, drugi pravico dela. Pregelj gleda pravico narodov, aktualno vprašanje svetovne konference, kjer se je delila pravica po naročilu vplivnih oseb in držav in se uveljavljal pravni duh onega časa, ko se je solnce vrtilo okrog zemlje, kakor je še sedaj v podeželski praksi. Toda videz ni vedno resnica.

P ovest ima dva dela, katerih prvi se konča z zvršetkom svetovne vojne, drugi pa obsega nadaljevanje koroških bojev in se dotika mestoma s časnikarskimi poročili o njih in o pariški konferenci. Čeprav je brez pridržka snov tudi v povesti opravičena, vendar je predvsem drugi del

preveč sumaričen in je usoda oseb prerahlo dahnjena v dejanje, premalo je romana in preveč povesti nakazano z materialom, ki še ni spremenjen v zgodbo. To bo moral Pregelj izdelati in njegov *l'accuse* bo vse drugače odmeval. Ta obračun, ki ni bil končan ne pod Zbaražem ne pod Zborovom, obrne Pregelj v druge smeri kot Sienkiewicz, kakor jih je videl in spoznal iz koroškega značaja, ki je bolj starodavno častitljiv in svečan, kakor zamišljen vase in v pravire svojega in našega bitja, sredi visokih gora bolj občéčloveški in manj pozitivno in sodobno zaveden. Iz navidezne zastalosti je Pregelj razvil mesijansko potezo v osebi dr. Raznožnika, ki kaže v bodočnost narodov in v gradbo zgodovine na etičnih temeljih, ne na fizični moči. Zraven njegove skupine vidimo »koroško večino«, tipičen naravni narod, ki ves prevzet od sedanje trenutne koristi nikoli ne gleda v bodočnost in si v svojem koristolovstvu omejuje pogled, da ne vidi prepada in narodne smrti. Nemčurstvo in skvarjenost sta v povesti združena in gledana z našimi očmi, pa tudi ni treba, da bi jim bil pisatelj pravičen in jih skušal razumeti, dovolj je, da razume slovenskega Korošca in mu podkrepi vero ob težkem vprašanju »biti ali ne biti«.

T ako je tudi slog te povesti bolj slovesen, težko krven in prepričevalen in discipliniran, kot pritažena in zadržana sila, umetno vezana, ki se vendar včasih razveže v anakolute in patos obtožilnega govora pred svetovnim sodnim stolom. V Božjih mejnikih prevladuje kratek stavek, kot začudenje ali pritažen vzklík, kot nedokončana beseda. V koroški povesti je bolj razvita sintaksa z lokalno koroško barvo, ki rada stavi glagol na konec, kakor je to rad delal v prejšnjih časih tudi naš pisarni jezik, morda ne vedno pod nemškimi vplivom. — Enota dejanja, ki ji je usoda slovenske Koroške, je dosledno izvedena na mladem dijaku, na koncu duhovniku dr. Raznožniku in njega mladih tovariših, da se posameznosti lepo zlivajo v osnovni značaj njegov. Dasi nam v drugem delu za dolgo izgine izpred oči, vendar so boji in konferenca le nadaljevanje njegovega simbolnega značaja, ki je onemoglo hrepenenje po koroški slovenski pravici, da si izbere edini poklic duhovnika, da bo, novi Črtomir, po osebi odpovedi vendar še mogel delovati za slovenstvo. Kakor je v Istrskih mejnikih zadnja beseda Preglja: Oče bodi volja tvoja, tako je tudi v tej povesti, dasi se mu včasih kletev izvije iz ust. Nad svetno pravico je božja volja, ki je večna nepojmljiva ljubezen. Ali bo slovenski rod kot mučeniki, ki so jim zveri v areni trgale ude na vse štiri strani? Pregljev odgovor je krščanska tolažba in vera v moralne moči.

B o g o m i r M a g a j n a : **Primorske novele**. Družba sv. Mohorja, 1950. Mohorjeva knjižnica 55. 127 strani.

C ankar se je bil zagledal v prepadajoče in umirajoče življenje, v lepoto dekadence. Vsi vemo, kaka antipatija je tedaj vladala v umetnosti do zdravja polnega življenja in kako so cenili blede lica, bolezen, potepuhe, bedo in uboštvo, kot bi se edino v tem kazala duhovnost. Novi rod, ki je videl izliv dekadence v svetovno vojsko, je začel vse drugače gledati. Cankar je ves subjektiven: Moje oči so pokoren organ moje duše. Magajna hoče več objektivnosti, značilno za novi rod, veruje,